

Народна весняна гра «Шум»: часопросторовий вимір

Поетичне бачення наших предків світобудови та світотворення, давнє магiчне обрядодiйство дiйшло до нас у виглядi веснянок.

Весняний обрядовий фольклор вiдображав в першу чергу стан людської душi i стан господарства. Закликати весну – означало замовити її, таким чином прискорити прихiд тепла. Веснянi пiснi, хороводи, iгри вiдображували специфiчнi обряди iз конкретним порядком магiчної дiї.

Весняна танково-iгрова пiсня «Шум» належить до найархаїчного пласту народного мистецтва, в якому пiд вiковими нашаруваннями прихованi релiкти первiсного свiтогляду, утилитарної магiї, давньослов'янської мiфологiї. Як пiдтверджують дослiдники фольклору ХІХ – ХХІ ст. В. Войтович, М. Грушевський, С. Килимник, А. Кримський, М. Максимович, Н. Сивачук, М. Сумцов, П. Чубинський та iн. така веснянка-гра була розповсюдженою по всiй Українi з ХІV столiття.

В. Войтович у книзi «Мiфи та легенди давньої України» зазначає, що цiєю феєрично-магiчною веснянкою дiвчата будили Шумлячого, щоб вiн розвивався в зеленi, набирався весняно-лiтньої сили, щоб приносив радiсть i вiдганяв усе лихе. Частi повтори у тексті веснянки звуконаслiдування на «ш» (типу шума, шуба, нашого, iшли) звучали як магiчнi замовляння i мали на метi iмiтативно накликати швидко розпускання дерев. Як тiльки бог Шум почує таку дзвiнку «зеленосвятську закличну пiсню», то «враз умилює та зачаровує своїм привiтним шумом молодечi пари» [2, с. 133 – 134].

М. Грушевський у працi «Iсторiя української лiтератури» зауважував, що «зелений шум» то «симптоми весни, що уже прийшла i розбудила природу», що первинна роль веснянки – розбудження космiчного руху, шуму зеленої весни:

*Ой нумо, нумо,
В зеленого шума –
А в нашого Шума
Зеленая шуба...*

Вчений зазначав, що нажаль важко віднайти таку інформацію про веснянку «Шум», вона «звісна тільки в незначних останках» [1, с. 173].

С. Килимник вбачав у «Шумі» образ зеленого лісу, що вже розвинувся в зелені і повний весняно-літньої сили. За анімістичними світоглядними уявленнями праукраїнців ліс – це благодійна, загадкова, добра чи зла істота. Тому в цій молитві-містерії, зазначає вчений «подано образ хвали Шуму, образ його умилоствлення, образ подяки, образ доброти, ласки й любови»:

...А в нашого Шума зелена шуба...

Ой, дівки-парубки, зелена шуба...

Йдім, дівчата, Шума заплітати... [3, с. 187].

Усі ці образи передаються рухами. Учасники то піднімали, то опускали руки, відтворюючи рухи, подібні до коливання дерев.

О. Воропай зазначав, що наш «Шум», імовірно, був колись не чим іншим, як заворожуванням шуму зеленої весни: листя на деревах, трав на луках, зелених врун на полях... [с. 180].

Н. Сивачук у книзі «Український дитячий фольклор» звертає увагу, що в давнину дерева та гаї у наших пращурів вважались священними, вони уявлялися як благодійна істота, добра і в той же час таємнича, загадково-загрозлива. Та й слова «ліс» не було, а «Шум», «шумлячий».

В лісі проходили богослужби наших пращурів, водилися хороводи, тут вони очищалися вогнем та водою, парувалися. У лісі на прогалинах косили сіно; у лісі збирали цілюще та чарівне зілля; в лісі займалися ловами; ліс використовували як будівельний матеріал для своїх хатинок-землянок; а також на священні вогнища для своїх родинних хат; ліс був місцем прожитку й відпочинку в спеку; в лісі займалися ловами; в лісі «дерли» мед; Шумлячий був місцем сховища під час небезпеки... У Шумлячому жили духи-душі, лада, – опікуни роду та родини, жили й неприкаяні душі. В далеку давнину пращури наші ховали своїх покійників також у Шумлячому... Ось чому людина навесні так шанувала Шумлячий ліс; усі весі (села) ходили туди священними процесіями умилоствлювати та зачакловувати Шум, співали йому магічних пісень; провадили магічні дії-ігри тощо [6, с. 182].

Первісні тексти не збереглися. Михайло Грушевський зазначає, що «всі жартовливі, пародійні рими: А Шум ходить по діброві, А Шумиха риби ловить. Що вловила, то пропила, Дочці шуби не справила...», витіснивши первісний текст, з'явилися задля розваги і сміху значно пізніше, коли «хоровід зійшов на просту забаву» [1, с.173].

На нашу думку, навіть соціонування, побутовізація та пародійність сюжету текстів не зруйнували магічної основи драматургії весняного дійства.

У середині ХХ століття гра-веснянка «Шум», за описом О. Воропая, проходила так: «Дівчата беруться за руки і творять два ключі-один за одним паралельно і співають:

*Ой, нумо, нумо,
В зеленого Шума.
А в нашого Шума
Зелена шуба.*

Після цього обидва «ключі» біжать вперед, а потім назад і при цьому співають:

*Ой Шум ходить по діброві,
А Шумиха рибу ловить,
Що вловила, те пропила,
Своїй дочці не вгодила.
Постій, дочко, до суботи,
Куплю плахту і чоботи [5, с. 180]*

За сучасними архівними матеріалами науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» УДПУ імені Павла Тичини обряд «Шуму» майже не зберігся.

Викладачами та студентами було записано декілька варіантів веснянки:

Жителька села Кобринова Гребля Захаревич Ганна Монуїлівна (1922 р. н.) пам'ятає лише фрагмент пісні зі слів своєї матері:

*У нашого Шума невелика шуба...
...Ходить Шум понад річкою
...А Шумиха понад воду [9, с. 6].*

У світогляді старожилів села Вишнопіль (Рябокінь Юлія миколаївна, 1939 р. н., Вербецька Галина Сергіївна, 1929 р. н., Кожилівський Михайло Сергійович, 1927 р. н.) Шум виступає у образі вітру:

*Ой нумо, нумо в зеленого Шума
Шума заплетемо, гуляти підемо
Ой Шум ходить, по воді бродить,
А Шумиха рибу ловить.
Що зловили, те пропили,
Дочці шуби не купили [7, с.15].*

При записуванні веснянки її ігрова, хореографічна складова не фіксувалася, як невіддільний компонент, а занотовувалася як весняна пісня.

На хореографічний компонент «Шума» фрагментарно вказували респонденти сіл Бачкурине (Шандра Марія Федорівна, 1931 р. н.), Паланка (Косенко Галина Юхимівна, 1939 р. н., Тихоня Микола Гнатович, 1928 р. н.), Ліщинівка (Євдокії Іванівни Пориченко, 1938 р. н. та Панчук Галина Онисімна, 1935 р. н.). Усі записи дали нам можливість відтворити такий варіант танку: Всі учасники беруться за руки і стають в одну лінію. Остання пара підносить з'єднані руки догори, утворивши таким чином «ворота». Перший учасник, ведучи за собою інших, проходить через «ворота». Кожен танцюючий перекручується під своєю правою рукою, а лівою рукою утворює ворота з наступним партнером. Таким чином лінія повністю заплітається.

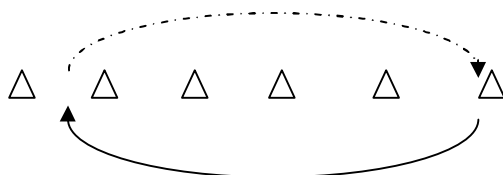

Рис. 1. Рух учасників гри-веснянки «Шум». Заплітання Шума.

Коли ж Шума заплели, то ведучий танцю починає його розплітати, рухаючись у іншому напрямку.

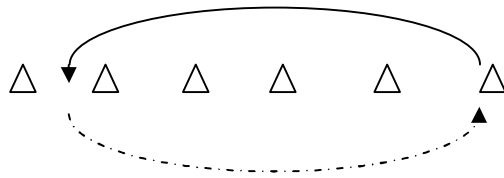

Рис. 2. Рух учасників гри-веснянки «Шум». Розплітання Шума.

Шума то заплітають, то розплітають, співаючи таку пісню:

Ой , нумо , нумо, заплітати Шума .

Шума заплетемо, гуляти підемо.

А Шум ходить, подіброві,

А Шумиха рибу ловить .

Що зловила, те пропила ,

Дівці шуби не купила ,

– Пожди , дівко, до суботи ,

Буде шуба ще й чоботи .

Чекала дівка до понеділка

Нема шуби й ніякого дідька.

Ой , нумо , нумо, розплітати Шума .

Шума розплетемо, гуляти підемо[10; 11; 12].

У селі Громи було зафіксовано інше закінчення веснянки:

Субота минає, а шуби немає,

А Шумиха із Шумом гуляє [8, с. 25].

Таким чином спогади з раннього дитинства та розповідання стареньких бабусь, колишніх активних учасниць весняних ігор, дали змогу відносно уявити та частково відтворити цю гру-веснянку.

Як бачимо, зібрані варіанти веснянки в одному локальному районі і впродовж кількох десятиліть істотно не відрізняються один від одного, хоча спостерігається і деяка трансмісія тексту: Шума потрібно заплести і розплести (з'являється новий хореографічний малюнок); у Шума шуба, хоч і зелена проте невелика (образ «зеленого», молодого, не розвинутого лісу); донька постає в образі дівки – дівчини, якій час одружуватись; субота минає, а Шумиха із

Шумом ще гуляє; дівка чекає і шубу, і чоботи до понеділка і нічого не отримує, що свідчить про несерйозність, брехливість Шумихи.

Отже, завдяки розвинутому образному та логічному мисленню респонденти все-таки зберегли первинний зміст твору, а зіставлення різночасових фіксацій гри-веснянки ще раз підтверджує, що трансмісія є реалією фольклорного процесу.

На сьогодні ритуально-міфологічний зміст твору трансформувався у розважально-ігрову дію. Але збереглися хореографічні рухи, які обумовлюється формою викладу тексту та заворюють нас своєю магічною функцією, адже кожна фігура має своє значення. У гри-танці проглядається первісний магічний ритуал, що покликаний пробудити сили природи: дівчата, взявшись за руки, то опускають їх, то піднімають догори, відтворюючи рухи, подібні до коливання дерев.

Основним пластичним мотивом «Шума» є імітація завивання рослин, які відтворюється рухом «підковка». Заплітаючись, учасники танцю, несвідомо вже для себе, протегують швидке розпускання дерев, добрий ріст зелені та майбутньої городини і навіть поєднання молодіжних пар.

Звичайно, вже давно відійшли у минуле магічні функції веснянок, обрядовий ритуал перетворився на забаву, але обов'язок кожного свідомого українця, зокрема вчителя-хореографа не допустити їх остаточного виродження, фіксувати, берегти та відтворювати зміст культурної традиції.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М. Історія української літератури. – Т. 1. – Київ – Львів, 1923. – 360 с. <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush1.htm>

2. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. – Тернопіль: Навчальна книга — Богдан. 2005. — 392 с.

3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [У 3 кн., 6 т.] Кн. I, т. 2: (Весняний цикл). – Факс. вид. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 400 с.
4. М. Максимович Дні та місяці українського селянина: пер. з рос. – К., Обереги, 2002. – 189 с.
5. Воропай О.
6. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підручник. – К.: Деміур, 2003. – 288 с. ISBN 966-7780-05-8
7. Фольклор Уманщини / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2000 р. – П. 32 – 33.
8. Фольклор Уманщини / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2003 р. – П.298.
9. Фольклор Уманщини / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2004 р. – П. 319.
10. Фольклор Уманщини / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2004 р. – П.259 – 265.
11. Фольклор Уманщини / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2004 р. – П.370 – 380.
12. Фольклор Уманщини / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2004 р. – П.463.